

Перевозова І. В.

*професор, доктор економічних наук,
завідувач кафедри підприємництва та маркетингу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти та газу
<https://orcid.org/0000-0002-3878-802X>*

Філюк С. М.

*кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри туризмознавства і краєзнавства,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0001-9714-7102>*

Зарічняк А. П.

*викладач кафедри туризмознавства і краєзнавства,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0001-7191-6583>*

СТАН ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ

JEL Classification: L83

SECTION "ECONOMIC": Економіка

Анотація. Пропонована стаття присвячена аналізу щодо наслідків російської агресії для туристично-рекреаційного потенціалу з метою виявлення екосистемних загроз за цим напрямком. Досліджено просторовий аспект руйнувань, викликаних військовою агресією росії. Простежено динаміку збитків внаслідок війни і узагальнено втрати та попередню оцінку потреб секторів туристичної сфери внаслідок воєнної агресії рф проти України. Висвітлено ключові загрози туристично-рекреаційному потенціалу України у зв'язку з російською агресією. Охарактеризовано фінансову шкоду державному бюджету України у зв'язку з погіршенням умов провадження туристичної діяльності внаслідок воєнної агресії рф проти України. Узагальнено ключові напрямки посилення діяльності уряду для оперативного покращення стану туристично-рекреаційного потенціалу України в умовах російського вторгнення.

Ключові слова: туристично-рекреаційний потенціал, російське вторгнення, екосистемні загрози, відновлення.

Annotation. Invasion and occupation of Ukrainian lands by russia continues. One of the directions of the russian attack is the destruction of everything Ukrainian, including the civilian population, objects of critical infrastructure, as well as history, culture, and nature. Thus, as a result of the russian attacks, one of the possible factors of the future sustainable development of Ukraine is under threat - the tourist and recreational potential. Threats to the tourist and recreational potential as a result of russia's actions have acquired an ecosystem character.

The proposed article is devoted to the analysis of the consequences of russian aggression for the tourist and recreational potential in order to identify ecosystem threats in this direction. The spatial aspect of the destruction caused by russia's military aggression was studied. The dynamics of losses as a result of the war were traced and the losses and preliminary assessment of the needs of the tourism sector as a result of the military aggression of the russian federation

against Ukraine were summarized. Key threats to the tourist and recreational potential of Ukraine in connection with Russian aggression are highlighted. The financial damage to the state budget of Ukraine in connection with the deterioration of the conditions for carrying out tourist activities as a result of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine is characterized. The key directions of strengthening the government's activities for the operational improvement of the tourism and recreation potential of Ukraine in the conditions of the Russian invasion are summarized.

Summarizing everything described above, we note that with the beginning of a large-scale military invasion, Ukrainian tourism lost significant funds and opportunities for development. The main cause of the crisis in relatively safe regions was the loss of inbound tourist flows, which was only partly compensated by the growth of domestic tourism. In the ecosystem dimension, the tourist and recreational potential continues to suffer from Russia's actions, but victory is approaching. It is time to prepare an action plan for the restoration of the industry, which involves the coordinated efforts of stakeholders and the involvement of foreign partners in solving security and development problems.

Keywords: tourist and recreational potential, Russian invasion, ecosystem threat, recovery.

Вступ

Найвищий в Україні значний туристично-рекреаційний потенціал суттєво постраждав унаслідок російського вторгнення. Загальна сума прямих задокументованих збитків, завданих житловому та нежитловому фонду нерухомості та іншій інфраструктурі України станом на вересень 2022 року становила понад 127 млрд дол. США (за вартістю заміщення) [1].

Вторгнення і окупація українських земель росією продовжується. Одним з напрямків російської атаки є знищення усього українського, у тому числі – мирного населення, об'єктів критичної інфраструктури, а також історії, культури, природи. Таким чином внаслідок російських атак під загрозою опиняється один з можливих факторів майбутнього сталого розвитку України – туристично-рекреаційний потенціал. Загрози туристично-рекреаційному потенціалу унаслідок дій росії набули екосистемного характеру.

У цій статті ми маємо на меті проаналізувати дані щодо наслідків російської агресії для туристично-рекреаційного потенціалу і виявити екосистемні загрози за цим напрямком.

Результати

Екосистемний характер загроз туристично-рекреаційному потенціалу України проявляється у шкоді, завданій росією практично усім критичним ланкам, що формують цей потенціал.

Базисом туристично-рекреаційного потенціалу регіону є діяльність об'єктів тимчасового розміщення туристів. На даний час відсутня комплексна інформація щодо руйнувань об'єктів тимчасового розміщення, однак масштаби катастрофи можливо оцінити за даними про руйнування житлового фонду.

До десяти регіонів, які максимально постраждали від руйнування житлового фонду належать Житомирська, Київська, Чернігівська, Сумська, Харківська, Луганська, Донецька, Запорізька, Херсонська, Миколаївська області. Так, у Донецькій області зруйновано 78,7 тис. будинків на \$14,3 млрд. Збитки Київщини від руйнувань та пошкодження понад 22,8 тис. житлових будинків складають \$8,2 млрд. У столиці за час війни зруйновано та пошкоджено 348 житлових будинків, переважна більшість яких багатоквартирні, на \$0,9 млрд. Збитку Луганщини становлять 11,2 тис. житлового фонду, на суму \$7,1 млрд. Перелік найбільш постраждалих регіонів України наведено на рис. 1.

Наступним базовим елементом туристично-рекреаційного потенціалу є інфраструктура. Через бойові дії і надалі продовжує зростати кількість руйнувань інфраструктурних об'єктів. Розмір збитків інфраструктурних об'єктів зріс у листопаді 2022 р. до \$35,6 млрд, їх частка становила 26,2% у

загальному обсязі. В тому числі, \$26,6 млрд збитків припадає на пряме руйнування доріг, \$4,4 млрд становили втрати Укрзалізниці від війни [3].

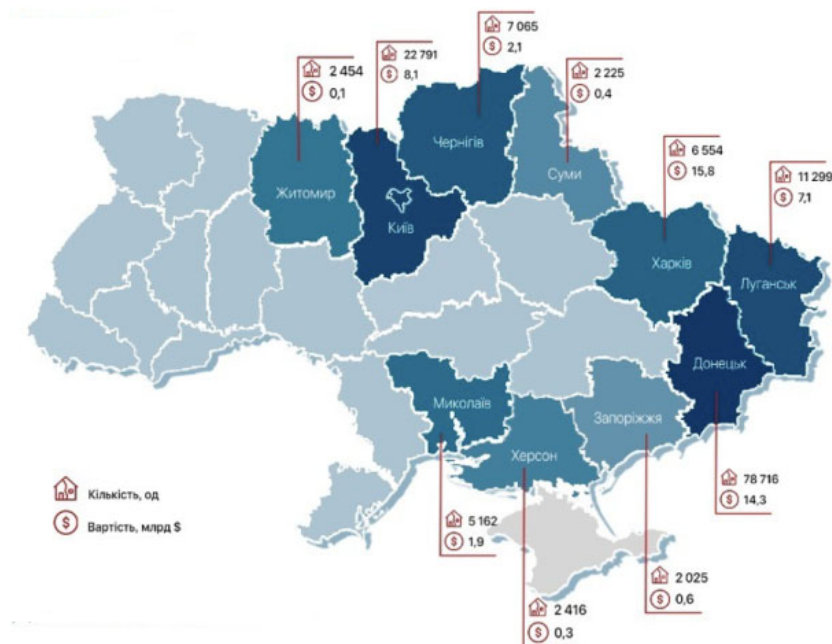

Рис. 1. Карта десяти максимально зруйнованих регіонів України внаслідок війни на листопад 2022 р.

Джерело: [2]

Порівняно з початком осені значно зросли і збитки у таких галузях, як охорона здоров'я – \$1,7 млрд, культура, туризм та спорт – \$2,1 млрд. При цьому, максимальних збитків завдано енергетичній інфраструктурі, промисловості та державним і приватним підприємствам. Наприклад, порівняно з показниками від вересня 2022 р. сума збитків промисловим підприємствам підвищилася на \$3 млрд та становить \$13 млрд. – третю за величиною статтю збитків. Сумарні збитки енергетичній інфраструктурі досягли \$6,8 млрд. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка збитків внаслідок війни станом на вересень-листопад 2022 р.

Тип майна	На вересень 2022 р.		На листопад 2022 р.		Відхилення, +/-	
	\$ млрд	Частка у загальному обсязі, %	\$ млрд	Частка у загальному обсязі, %	\$ млрд	Частки у загальному обсязі, %
Житлові будівлі	50,5	39,76	52,5	38,63	2,0	-1,13
Інфраструктура	35,3	27,80	35,6	26,20	0,3	-1,60
Активи підприємств, промисловість	9,9	7,80	13,0	9,57	3,1	1,77
АПК та земельні ресурси	6,6	5,20	6,6	4,86	0,0	-0,34
Соціальна сфера	0,2	0,16	0,2	0,15	0,0	-0,01
Транспорт	2,7	2,13	2,9	2,13	0,2	0,01
Освіта	7,0	5,51	8,2	6,03	1,2	0,52
Торгівля	2,4	1,89	2,4	1,77	0,0	-0,12
Енергетика	3,6	2,83	6,8	5,00	3,2	2,17
Охорона здоров'я	1,6	1,26	1,7	1,25	0,1	-0,01
ЖГК	2,3	1,81	2,3	1,69	0,0	-0,12
Культура, туризм, спорт	2,0	1,57	2,1	1,55	0,1	-0,03
Адміністративні будівлі	0,8	0,63	0,8	0,59	0,0	-0,04

Цифрова інфраструктура	0,6	0,47	0,6	0,44	0,0	-0,03
Фінансовий сектор	0,1	0,08	0,1	0,07	0,0	-0,01
Екологія	1,5	1,18	14,0	10,30	12,5	9,12
Разом	127,0	100,00	135,9	100,00	8,9	0,00

Джерело: сформовано авторами на основі [2]

Величина збитків у сфері культури, туризму, спорту станом на вересень-листопад 2022 р. зросла на \$ 0,1 млрд, і у листопаді 2022 р. становила \$ 2,1 млрд, або 1,55% від загальної кількості збитків, що на 0,03% нижче порівняно з вереснем 2022 р.

В цілому, станом на листопад 2022 року від початку війни росії проти України було пошкоджено, зруйновано чи захоплено більше 84,2 тис. одиниць сільгосптехніки, 153 заклади соціальної сфери, 2692 заклади дошкільної, середньої та вищої освіти, 305 АЗС, 27 торгових центрів, 14,4 тис. од. комунального транспорту, 194,8 тис приватних легкових авто, 330 лікарень, 880 об'єктів культури, 94 релігійні споруди, 157 закладів туризму, 595 адміністративних будівель і приміщень державного та місцевого управління [56].

Відповідно до даних урядового аудиту збитків, понесених внаслідок війни на червень 2022 р. встановлено, що суттєва частина культурної спадщини України знищена або пошкоджена (табл. 2).

Таблиця 2

Втрати та попередня оцінка потреб секторів туристичної сфери внаслідок воєнної агресії РФ проти України на червень 2022 р.

Види втрат	Одиниця кількості	Первісна кількість об'єктів	Кількість пошкоджених об'єктів	Оцінка втрат, млрд грн	Оцінка втрат, млрд дол США
<i>Прямі збитки інфраструктури</i>					
<i>Зруйновано</i>					
Релігійні установи	од.	н.д.	17	1,4	0,1
Спортивна культура	од.	1656	24	2,4	0,1
Молодіжні центри	од.	н/д	5	0,01	0,00
Культурна сфера	од.	2135	280	9,6	0,4
Туристична сфера	од.	1876	28	0,3	0,0
<i>Пошкоджено</i>					
Релігійні установи	од.	н.д.	19	0,8	0,0
Спортивна культура	од.	1656	71	1,7	0,1
Молодіжні центри	од.	н/д	23	0,01	0,0
Культурна сфера	од.	2135	247	5,6	0,2
Туристична сфера	од.	1876	21	0,1	0,0
Загальні прямі збитки інфраструктури			683	21,9	0,7
<i>Непрямі втрати економіки</i>					
Зменшення доходів галузі культури та спорту	х	х	х	15,5	0,5
Зменшення доходів туристичної галузі	х	х	х	110,8	3,8
Загальні непрямі втрати галузі	х	х	х	126,3	4,3
<i>Потреба у відновленні</i>					
Ремонт та відбудова пошкоджених активів у сфері культури	х	х	х	20,7	0,7
Ремонт та відбудова пошкоджених активів у спортивній сфері	х	х	х	4,9	0,1
Ремонт та відбудова пошкоджених релігійних об'єктів та установ	х	х	х	3,0	0,1
Ремонт та відбудова об'єктів туристичної галузі	х	х	х	0,4	0,0

Компенсація частини непрямих втрат на підтримку та відновлення підприємств культурної сфери	x	x	x	3,1	0,1
Компенсація частини непрямих втрат на підтримку та відновлення підприємств туристичної сфери	x	x	x	11,1	0,4
Витрати на обстеження прибережної туристичної зони на предмет розмінування	га	x	2000000,00	0,9	0,0
Витрати на розмінування прибережної туристичної зони	га	x	200000,00	4,4	0,2
Загальна потреба у відновленні галузі	x	x	x	48,5	1,6

Джерело: [4]

Регіональні дані щодо руйнувань об'єктів культурної спадщини доступні станом на травень 2022 р. (рис. 2). Найбільша кількість задокументованих руйнувань об'єктів культурної спадщини спостерігалась на територій Харківщини – 96, Донеччини – 75, Київщини – 70.

Тяжких руйнувань зазнав 51 об'єкт вітчизняної культурної спадщини, а 117 об'єктів мають руйнування середнього ступеню тяжкості. Підкреслимо, що дані доступні станом на травень 2022 р., надалі кількість руйнувань суттєво зростала і надалі зростатиме до повного припинення бойових дій внаслідок перемоги.

Опосередковано шкоду від військових дій росії, скерованих на руйнування об'єктів культурної спадщини та туристично-рекреаційного потенціалу країни можемо оцінити за даними про стан державних фінансів.

Відповідно до даних Державного агентства розвитку туризму на 01.10.2022 р. через війну надходження до державного бюджету від туристичної галузі в порівнянні з аналогічним періодом 2021 р., скоротилися з 1778924 тис. грн. до 1185884,8 тис. грн., тобто на 593036,2 тис. грн. або на 33,34% (рис. 3).

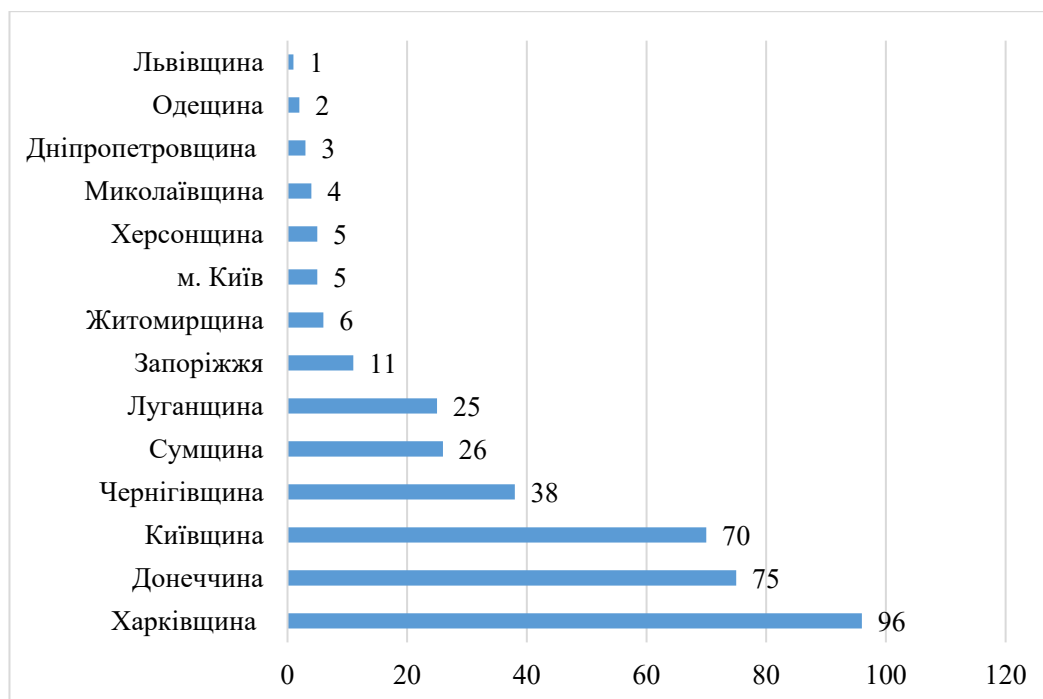

Рис. 3. Кількість руйнувань об'єктів культурної спадщини по регіонах на травень 2022 р.
Джерело: сформовано авторами на основі [2]

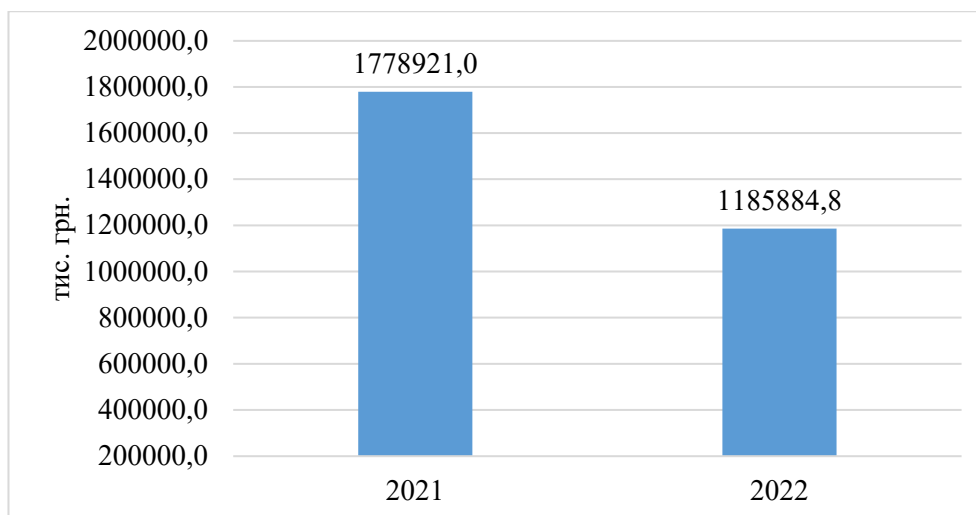

Рис. 3. Динаміка надходження до державного бюджету від туристичної галузі за 01.10.2021-01.10.2022 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі [5]

Доступні також дані Державного агентства розвитку туризму щодо суми податків від туристичної галузі, яку недоотримав державний бюджет України через війну. Так, за дев'ять місяців 2022 року суб'єкти вітчизняної туристичної галузі сплатили на 33,34% менше податків, ніж за аналогічний період 2021 року. В свою чергу, загальна кількість платників податків, які працюють у сфері туристичної галузі, за дев'ять місяців 2022 року зменшилася в середньому на 27,97%, а саме з 23540 суб'єктів у 2021 р. до 16957 суб'єктів у 2022 р. (рис. 4).

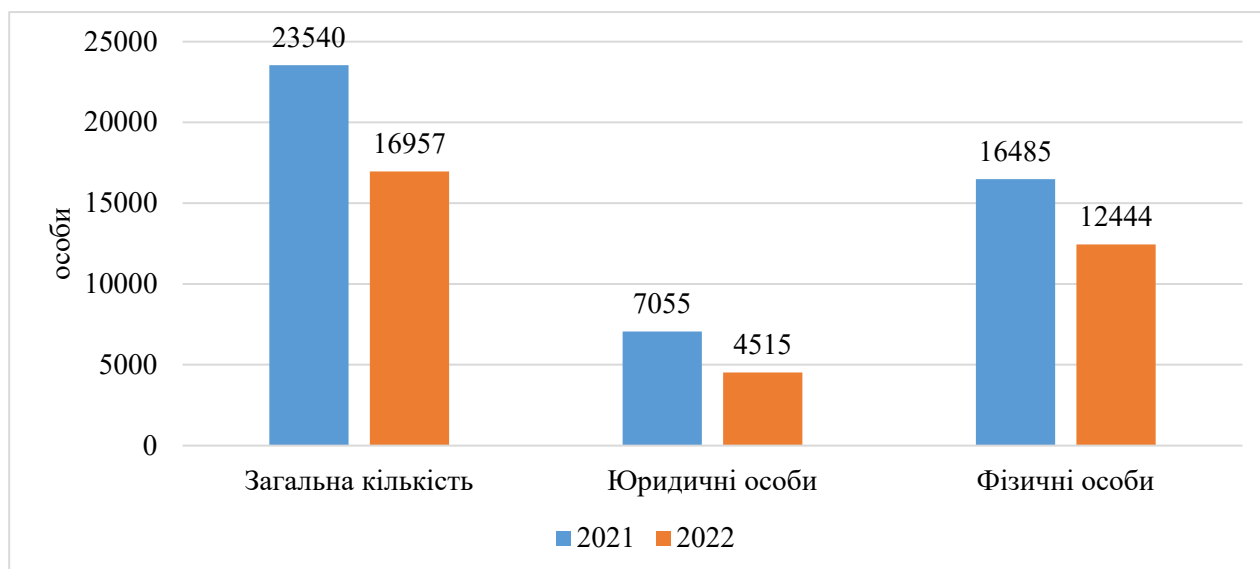

Рис. 4. Динаміка кількості платників податків-суб'єктів туристичної діяльності за 01.10.2021-01.10.2022 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі [6]

Динаміку надходження до державного бюджету у розрізі видів туристичної діяльності представлено у табл. 3.

Надходження до державного бюджету за КВЕД у галузі туризму (дані 01.10.2021-01.10.2022 рр.)

КВЕД	На 01.10.2021 р.		На 01.10.2022 р.		Відхилення, +/-	
	Тис. грн.	Частка у загальному обсязі, %	Тис. грн.	Частка у загальному обсязі, %	Тис. грн.	%
Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування	1030891,78	57,06	672141,44	56,75	-358750,34	-34,80
Діяльність туристичних агентств	185313,35	10,26	175491,74	14,82	-9821,61	-5,30
Діяльність туристичних операторів	184426,25	10,21	125409,85	10,59	-59016,40	-32,00
Діяльність засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання	334908,58	18,54	110854,74	9,36	-224053,84	-66,90
Діяльність інших засобів тимчасового розміщування	70982,53	3,93	100582,24	8,49	29599,71	41,70
Разом	1806522,48	100,00	1184480,01	100,00	-622042,47	34,43

Джерело: сформовано авторами на основі [2]

Максимальна частка надходжень до державного бюджету за дев'ять місяців 2022 року забезпечена готелями – 672141 тис. грн., що на 34,80% менше порівняно з аналогічним періодом 2021 р. При цьому, питома вага даного виду діяльності становила 56,75% у 2022 р. На другому місці за обсягом були податки від діяльності туристичних агентств, сума яких скоротилася з 185313,35 тис. грн., що були зібрані за 9 місяців 2021 р. до 175491,74 тис. грн. – за аналогічний період 2022 р., тобто на 9821,61 тис. грн. або на 5,30%. На третьому місці – податки від діяльності туристичних операторів, сума яких скоротилася з 184426,25 тис. грн., що були зібрані за 9 місяців 2021 р. до 125409,85 тис. грн. – за аналогічний період 2022 р., тобто на 59016,40 тис. грн. або на 32,0%. Динаміку податкових надходжень більш наглядно зображено на рис. 5.

Разом з тим, у 2022 році зафіксовано 41,7% приросту податкових платежів від здійснення діяльності пансіонатами та гуртожитками, головним чином у зв'язку з їх використанням у якості тимчасового прихистку для людей, яких війна змусила покинути власні домівки. При цьому, частка за цим КВЕД у загальній структурі податкових надходжень за 2022 р. становила 8,49%, що на 4,56% більше порівняно з аналогічним періодом 2021 р.

Частка сплаченого податку від здійснення діяльності турбаз, кемпінгів, дитячих таборів відпочинку скоротилася майже на 66,90% – сплачено 110854,74 тис. грн. податку порівняно з 334908,58 тис. грн. за аналогічний період 2021 року. Питома ж вага скоротилася в загальній структурі з 18,54% в 2021 р. до 9,36% порівняно з минулим періодом.

Аналізуючи географічну структуру сплати податків, відмітимо, що зростання суми сплаченого податку за період в дев'ять місяців 2022 року продемонстрували такі області, як Львівська (197 млн проти минулорічних 151 млн), Івано-Франківська (136 млн – проти майже 104 млн), Київська (120 млн – проти майже 89 млн) області (рис. 6).

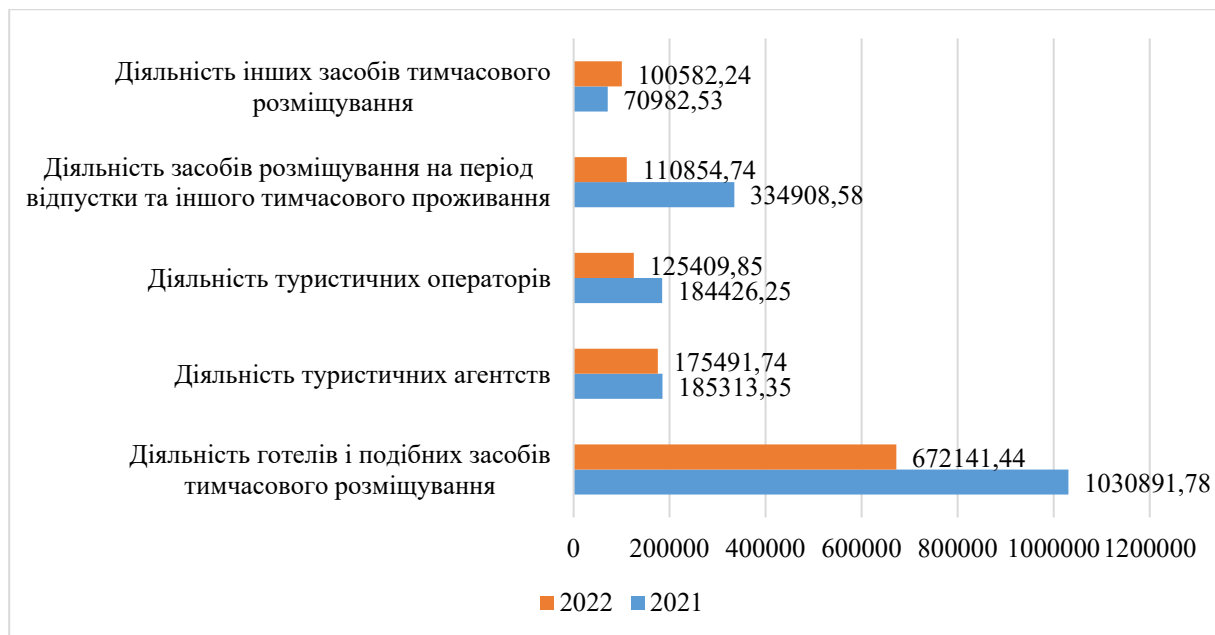

Рис. 5. Динаміка надходжень до державного бюджету кожного КВЕД у галузі туризму за 01.10.2021-01.10.2022 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі [2]

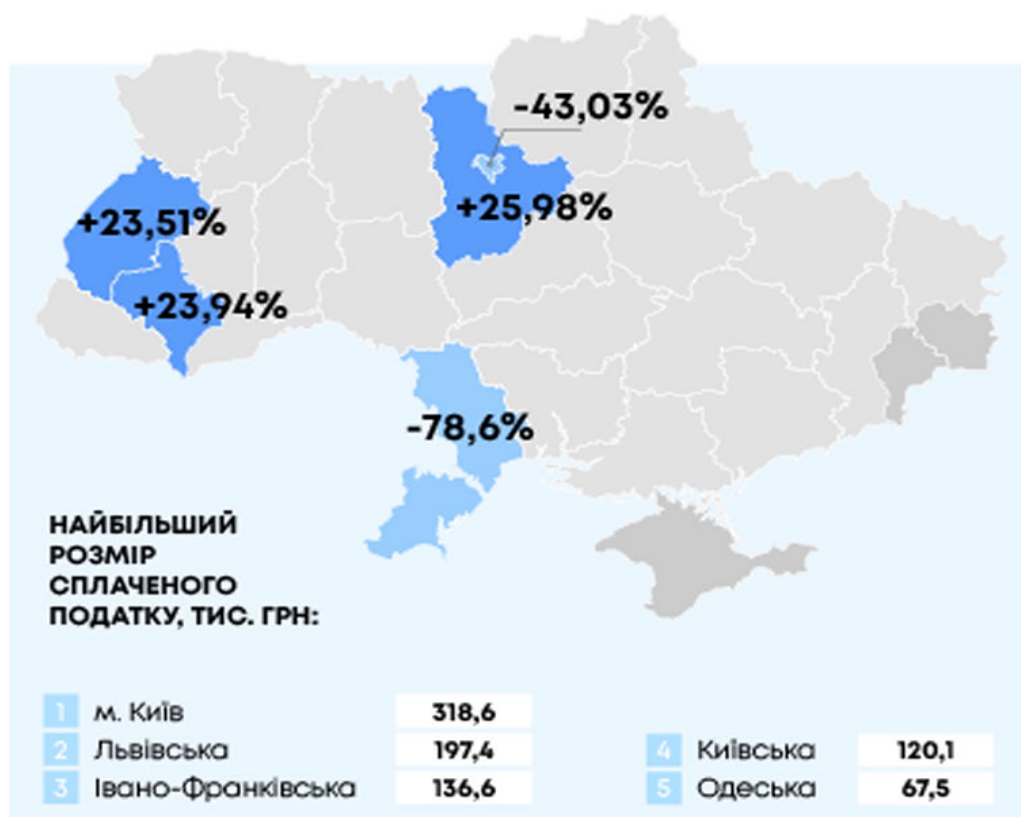

Рис. 6. Максимальні надходження до державного бюджету у галузі туризму за регіонами за 01.10.2022 р.

Джерело: сформовано авторами на основі [2]

Разом з тим, значний спад податкових надходжень зафіксований у Києві та Одеській області – на 78% і 43% відповідно.

Проведений аналіз підтверджує необхідність посилення діяльності уряду за наступними напрямками:

- 1) формування та оприлюднення, у тому числі англійською мовою докладної інформації про руйнування, принесені росією на територію України;
- 2) формування бази даних об'єктів туристично-рекреаційного потенціалу України, які перебувають на підконтрольній території і потребують відновлення з метою залучення іноземних спонсорів;
- 3) розробка програми економічного стимулювання діяльності суб'єктів туристично-рекреаційного потенціалу України для підтримання переорієнтації на внутрішній туризм;
- 4) запровадження механізмів непрямої підтримки галузі шляхом реалізації програм надання сертифікатів на відпочинок і оздоровлення уразливим верствам населення (за прикладом виплат за повну вакцинацію проти коронавірусної інфекції, що допомогли суттєво підтримати видавничу галузь);
- 5) проведення інформаційно-рекламних кампаній для поступового формування об'єктивних знань у іноземних туристів щодо безпечності відвідування окремих регіонів;
- 6) запровадження програм державно-приватного партнерства і підтримки стартапів з метою екосистемного розвитку туристично-рекреаційного потенціалу України.

Висновки

Узагальнюючи все вище описане, відмітимо, що з початком широкомасштабного військового вторгнення український туризм втратив значні кошти та можливості розвитку. Основною причиною кризи у відносно безпечних регіонах стала втрата в'їзних туристичних потоків, що лише частково була компенсована зростанням внутрішнього туризму. У екосистемному вимірі туристично-рекреаційний потенціал продовжує потерпати від дій росії, однак перемога наближається. На часі підготовка плану дій щодо відновлення галузі, що передбачає скоординованих зусиль стейкхолдерів і залучення до вирішення проблем безпеки і розвитку іноземних партнерів.

Список використаних джерел

1. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, складає понад \$127 млрд – звіт KSE Institute станом на вересень 2022 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-skladaye-ponad-127-mlrd-zvit-kse-institute-stanom-na-veresen-2022-roku/>
2. Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/na-listopad-2022-roku-zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-skladaye-mayzhe-136-mlrd/>
3. Житло та енергетика під ударом. Як РФ руйнує інфраструктуру України. URL: <https://bit.ly/3HgiEyp>
4. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>
5. Через війну надходження до держбюджету від тургалузі скоротилися майже на 34%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/через-viynu-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turgaluzi-skorotilisya-mayzhe-na-34>
6. Податки від туризму в Україні протягом року впали на третину. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/23/695386/>